

FOLKRÄTTEN

OCH DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

Av f. d. docenten i Dorpat, jur. dr RICHARD RÄNK, Uppsala

ANDRA världskriget har efterlämnat djupa spår icke endast i den materiella sidan av människans existens, utan även i hennes mentalitet och rättsliga tänkesätt. En ny världsordning håller på att skapas och den tidigare rättsuppfattningen undergår en revidering. Den internationella rätten, som är förutsättningen för och grunden till den mellanfolkliga rättsgemenskapens existens och oklanderliga funktionering, befinner sig ånyo i stöpsleven, liksom efter Westfaliska freden, då trettioåriga kriget slutade. De hittillsvarande staterna med obegränsad suveränitet hålla på att försvinna för att lämna rum för större samarbete i det mellanfolkliga livet, ty just den totalitära statsmaktens ohämmade tillväxt förde till internationell anarki, vilken slutade med det stora krig vi nyss genomlidit.

Därför infinner sig helt naturligt frågan, om den hittillsvarande internationella rätten förmår fylla sina tidigare funktioner även under nuvarande förändrade förhållanden och om den fortfarande kommer att förbli en rätt stater emellan. Är det måne icke så, att tiden nu är kommen att ändra den traditionella uppfattningen av folkrättens idé, mål och omfattning i syfte att bringa den i närmare överensstämmelse med folkens nya livsvillkor, så att den kunde fylla sina uppgifter friktionsfritt i den tillkommande mellanfolkliga rättsordningen?

Enligt den gängse uppfattningen är den internationella rätten just rätten mellan självständiga stater, vilken normerar staterna och de frågor som beröra deras inbördes förhållanden. Men åligger det den mellanfolkliga rätten även någon direkt normativ förpliktelse att skydda människan som individ samt hennes rätt?

Hittills har individens förhållande till staten endast varit en statens internrättsliga och politiska angelägenhet. Detta förhållande har man brukat betrakta ur tvenne olika synpunkter.

Några hylla den uppfattningen, att staten ej har andra uppgifter, hur omfattande man än uppfattar dess mål, än att enbart säkerställa människornas liv och lycka. Andra bruka i staten se en högre politisk institution, för vilkens intressen den enskilda individens intresse och rättigheter skola offras. Den åsikten, att människans s. k. oförstörbara naturliga rättigheter stå högre än statens positiva rätt, härstammar från senare tid. Innehållet i denna åsikt är ett allmänt förnekande av statens absoluta makt över medborgarna, erkännandet av den individuella frihetens betydelse samt förnekandet av fordran på obetingad medborgerlig lydnad. Vidare har man brukat framhäva förhållandet, att statens och dess härskares maktbefogenheter dock alltid ha sin grund i medborgarnas samtycke; därför har statens obegränsade högsta makt sina gränser, och staten kan icke självsvåldigt inskränka eller upphäva sina medborgares rättigheter. I enlighet med denna uppfattning är staten en rättsordning, grundad på rättvisa, lag och frihet. Rätten garanterar den enskilda individens liv, hälsa och frihet. Därför är ej heller statens makt annat än en sammanställning av rättsnormer. Den utövas på laglig grund, och ingen är berättigad att bruka makten utanför lagens ramar.

Vi se också, att folkrättens utveckling är intimt förbunden med den konstitutionella statsformens seger över det autokratiska regeringsättet, eller annorlunda uttryckt — demokratiens seger över diktaturformen. Ehuru detta i och för sig icke utgör någon garanti för att den demokratiska regeringsformen alltid och allestädes skulle skydda folkrätten och rättvisan, är det dock säkert, att den utesluter möjligheten av personlig maktutvidgningspolitik.

Den internationella rätten har hittills synnerligen förbehållsamt sysselsatt sig med den normativa regleringen av människans och hennes rättigheters skydd. På fredskonferensen i Paris 1919 upptogs problemet om människans rättigheter i samband med ordnandet av minoriteternas rättigheter. Enligt president *Wilson*s förslag skulle Folkförbundet av de nya staterna fordra skydd för religionsfriheten samt minoriteternas likvärdiga behandling med majoritetsbefolkningen. I fredsfördraget upptogs även en rad bestämmelser för folkminoriteternas skydd, och detta ordnades även genom särskilda fördrag. Men frågan om folkminoriteternas skydd hade därigenom icke på långt när fått en allmän utform-

ning. De mänskliga rättigheternas skydd skiljer sig nämligen märkbart från skyddet av folkminoriteterna, emedan detta omfattar endast en liten del av befolkningen. Dock var detta ett stort steg framåt och skyddet av minoriteterna utgjorde inom rättsordningen från tiden före andra världskriget i visst avseende en del av den mellanfolkliga konstitutionen eller grundordningen: staten kunde icke genom inrepolitisk lagstiftning i inskränkande syfte ändra minoriteternas motsvarande rättigheter. Principen »Minderheitsrecht bricht Staatsrecht» gällde. Statens suveränitet hade här begränsats i mänsklighetens allmänna intressen. Beträffande statens egna medborgare saknades emellertid alla normer för folkrättsligt skydd och staten kunde behandla sina medborgare helt godtyckligt.

Men i sin framställning till Förenta Staternas Kongress den 6 januari 1941 fattade president *Roosevelt* frågan om människans skydd mycket vidare än hans föregångare *Wilson*, i det han avsåg att tillämpa det på alla människor »över hela världen». Han utlyste som den kommande världsordningens grundpelare följande mänskliga grundfriheter: 1) tanke- och yttrandefrihet, 2) religionsfrihet, 3) frihet från nöd och 4) frihet från fruktan.

Även i Atlantdeklarationen, på vilkens principer efterkrigstidens rättsordning skulle byggas, försäkrade Förenta Staternas president och Storbritanniens premiärminister, att »de efter Tysklands slutgiltiga besegrande hoppas kunna skapa en fred, vilken ger alla folk möjlighet att leva inom sitt lands gränser och som ger en garanti, att alla människor i alla länder kunna leva sitt liv i frihet, utan fruktan och umbäranden» (punkt 6), och att »de önska för alla säkerställa bättre arbetsvillkor samt ekonomiskt framåtskridande och social säkerhet» (punkt 5).

Därför väntar också nu problemet om de mänskliga rättigheternas skydd på en lösning i internationell omfattning och har otvivelaktigt en central betydelse bland andra viktiga mellanfolkliga problem.

Under den nyss avslutade fredskonferensen i Paris berörde man denna fråga liksom i förbigående i samband med utarbetandet av fredsfördragen. Ävenså diskuterades skapandet av en särskild internationell domstol till de mänskliga rättigheternas skydd. På grund av bristande intresse lät man dock frågan falla.

En institution, som särskilt sökt hjälpa till att utvidga folkrättens funktioner med avseende på skyddet av den enskilda individens rättigheter, är Institutet för internationell rätt, vilket

bland sina medlemmar räknar alla framstående jurister på den internationella rättens område från hela världen. Då detta institut den 12 oktober 1929 på sin session i New York mottog en särskild »Deklaration beträffande människans mellanfolkliga rättigheter», så ansåg man detta vara början till en ny epok inom folkkrätten. I nämnda deklARATION tillerkänner man nämligen den suveräna individens rättigheter större betydelse än den suveräna statens. Detta institut är visserligen en privat organisation och dess beslut äro alltså ej positiv-rättsligt bindande, men de besitta dock ett högt moraliskt värde.

Grundtanken i deklARATIONEN är universaliseringen av vissa grundsatser till skydd för fundamentala rättigheter: »Det är av vikt att till hela världen utsträcka det internationella erkännandet av människans rättigheter», förklarar ingressen till deklARATIONEN. DeklARATIONENS sex artiklar äro av följande innehåll:

Varje stat bör tillerkänna varje mänsklig individ (statsborgare eller ej) lika rätt till liv, frihet och egendom samt inom sitt område lämna dem allt skydd för denna rätt, utan hänsyn till nationalitet, kön, ras eller religion (art. 1). Varje stat förklarar vidare böra tillerkänna varje mänsklig individ rätt till fri trosutövning, offentlig såväl som enskild, inom de gränser som dragas av hänsyn till allmänna ordningen och goda seder (art. 2). Slutligen uttalas, att varje stat bör tillerkänna varje mänsklig individ rätt till obehindrat bruk av det språk han fritt väljer och till undervisning i detta språk (art. 3), varvid helt visst förstås endast enskild undervisning i språk enligt individens fria val.

De nämnda tre första punkterna bilda en grupp för sig, i det att de verkligen handla om vissa minimirättigheter, som anses böra tillkomma varje mänsklig individ, varhelst och under vilka förhållanden han eljest befinner sig. Till denna grupp bör dock läggas punkt fem, som uttalar, att den »likhet», som i föregående punkter förutsättes, bör vara ej nominell utan effektiv och utesluta varje direkt eller indirekt diskrimination.

DeklARATIONENS fjärde och sjätte punkter behandla båda förhållandet mellan en stat och dess medborgare. Fjärde punkten stadgar, att intet direkt eller indirekt med olikhet beträffande kön, ras, språk eller religion sammanhängande motiv berättigar en stat att förvägra en sin medborgare privata eller publika rättigheter, bl. a. tillträde till offentliga undervisningsanstalter och utövning av yrke eller annan verksamhet. Utgående från en önskan hos staterna att eludera förpliktelserna enligt punkt fyra, stadgar

punkt sex, att en person ej kan berövas de däri avsedda rättigheterna genom att i sådant syfte fräntagas sitt medborgarskap.

Det måste framhållas, att hela deklARATIONEN är enbart en principförklaring, som har till syfte att uttrycka vissa allmänna, staterna åvilande förpliktelser, och tyvärr har den i den rättsliga realiteten icke åstadkommit något avsevärt framsteg på det internationella livets område. Sådana idealistiska deklARATIONER löpa i allmänhet stor risk att förbli döda bokstäver, åtminstone så länge ej imperativa internationella samhällsliga rättsintressen påkalla deras konkretisering i klara, begränsade men tillräckligt detaljerade regler.

Betrakta vi uppkomsten av den moderna internationella rätten ur historisk synpunkt, såsom den skapades efter reformationen och formulerades av *Grotius* och hans direkta efterföljare, så se vi, att den just uppkom ur behovet att reglera det ömsesidiga umgänget mellan de nya suveräna staterna efter det långa och omstörtande trettioåriga kriget, och den blev denna länge efterlängtrade och välbehövlige grundval för staternas internationella förbindelser. Som sådan har folkrätten bevarats till våra dagar. Men härvid kunna vi icke underlåta att nämna, att även den naturrättsliga doktrinen i mycket hög grad hjälpte till vid uppkomsten och utformningen av den internationella rätten. Naturrätten å sin sida har sin uppkomst och tillvaro att tacka just proklamationen av de mänskliga rättigheternas idé. Därmed är den internationella rätten direkt förbunden även med plikten att skydda de mänskliga rättigheterna.

Alla gamla auktorer på folkrättens område framhävde och underströko vikten av att skydda människans naturliga rättigheter. Sålunda försvarade *Franciscus de Victoria* (1480—1546), en av de största folkrättsjuristerna före *Grotius* på 1600-talet, i sitt arbete *De Indis recenter inventis*, 1532, den ståndpunkten, att Amerikas primitiva folk ha rätt att bli delaktiga av rätts- och rättvisenormernas skydd liksom alla andra folk i världen.

Emerich de Vattel (1714—1767), efter *Hugo Grotius* den mest inflytelserika och betydelsefulla auktoriteten inom den internationella rätten, gick ännu längre än *Grotius* i frågan om skyddandet av de mänskliga rättigheterna. Han brukade påstå, att folkets lydnad under härskaren icke behövde vara absolut och blind och att intet fördrag är bindande eller ger befogenheter, som strida mot naturrätten. Han protegerar även den internationella humanitära interventionen till skydd för människans grundrättigheter,

i det han framhåller, att varje främmande stat med rätt kan komma ett undertryckt folk till undsättning och hjälpa det mot dess härskare. Det är därför icke underligt, att Vattel blev en av de populäraste källorna, som citerades i arbeten av folkrätts-teoretiker.

De internationella rättsiärdes insats i frågan om de mänskliga rättigheternas grundidéer stod i samband med utvecklingen av doktrinen om staternas jämlikhet. Människornas likställdhet visade sig vara en god källa till analogier, när staternas jämställdhet skulle motiveras. »På samma sätt som den längsta människa», säger *Christian Wolff* (1679—1754) i sitt arbete *Jus gentium methodo scientifico pertractatum*, 1749, »icke är mera människa än en dvärg, så är ej ett folk, om än så litet, icke desto mindre ett folk i samma mån som ett stort. Därför är människornas jämställdhet icke i något avseende beroende av deras fysiska storlek, på samma sätt som staternas moraliska jämställdhet icke på något sätt är beroende av antalet människor, av vilket de bestå.»

Ungefär på samma sätt motiverar i vår tid den estniske rättslärde *Jüri Uluots* (1890—1945) staternas jämställdhet: »I himlarymden, i växt- och djurriket finnas stora, små och mikroskopiska kroppar, och var och en av dem har sin uppgift och grund i existensen inom den visa världsordningen, 'den har rätt till liv'. Även bland folken finns det stora, mindre och små, men alla äro de naturliga enheter, vilka inom motsvarande landområden i historisk livsprocess ha bildats organiskt. Liksom det vore förnuftsvidrigt att bemöda sig om att i himlarymden, i växt- eller djurriket endast de stora, endast de små eller endast de mikroskopiska kropparna skulle bestå, så skulle det även vara i strid mot den visdom, som yppar sig i världsordningen, att fordra och sträva efter att människosläktet skulle bestå enbart av små, enbart medelstora eller enbart stora folk eller kanske endast av ett stort folk. Därför har varje folk, om stort, medelstort eller litet, rätt till självständigt liv och därav följande förpliktelse att icke blanda sig i de andra folkens liv, icke anfälla andra, utan leva med dem i fredliga förhållanden.»

I nuvarande internationell rätt är emellertid den mänskliga individen icke skyddad genom några som helst positiv-rättsliga normer. Vederbörande stats plikt att skydda den härrör endast ur allmänna moraliska och etiska normer eller ur tillfälliga normer, vilka upptagits i enstaka speciella fördrag. Den internationella rätten är nämligen till stor del en produkt av den kristna

civilisationen och representerar som sådan en rättsordning, vilken förbinder staterna — tidigare endast de kristna staterna — till ett rättssamhälle. Kristendomens etiska principer och idéer ha också i hög grad hjälpt till att skydda den mänskliga individens rättigheter, i det att de besitta tendenser att fordra den internationella rättens hjälp för sin omsättning i verkligheten.

Sålunda se vi, att den internationella rätten i mellanfolklig praxis under inverkan av kristendomens och naturrättens idéer i viss mån hjälpt till att skydda de mänskliga rättigheterna. Här må vi nämna t. ex. fördrag från mitten av 1600-talet (bl. a. fredsfördraget i Osnabrück 1648), genom vilka religionsfriheten säkrades för religiösa minoriteter, eller humanitära fördrag, vilka förbjödo slavhandel (Wienkongressens akter 1815), eller interventioner av humanitära skäl, som t. ex. skedde till det grekiska folkets fromma 1827, eller senare för armenierna och de kristna i Turkiet. Särskilt på senare tid har den internationella rättens intresse för skyddet av människans personlighet och utveckling såväl fysiskt som andligt varit stor, och detta särskilt under Folkförbundets period, efter att ett motsvarande permanent organ för uppnående av dessa mål skapats inom förbundet. Även de stora mellanfolkliga fördragen om arbets- och arbetarskydd böra nämnas, där Internationella Arbetsorganisationens verksamhet besitter en särskild vikt. Samma mål hade även de talrika fördrag, vilka efter första världskriget slutits till minoriteternas skydd.

Därför skulle vi kunna peka på tvenne utvecklingslinjer i hittillsvarande internationell rätt: Den ena har huvudsakligen sysselsatt sig med ordnandet av relationerna mellan staterna. På detta område kan förtjäna att nämnas skapandet av normer som reglera krigföringen, diplomatiska personers immunitet, sätt att lägga under sig territorium m. fl. m. fl. frågor. Inom den andra utvecklingsriktningen har man nyttjat den internationella rätten till att skydda och förkovra den enskilda individens välgång och intressen, i det man för detta ändamål skapat organ och organisationer för ett storstilat mellanfolkligt samarbete. En stor del av den internationella lagstiftningen är just ägnad sistnämnda mål.

Även de internationella domstolarna ha som en fast folkrättslig norm erkänt, att individen har rätt till frihet och jämlikhet inför lagen. Särskilt har man som allmängiltig internationell rättsnorm erkänt fordran, att utlänning skall åtnjuta behandling, som motsvarar civilisationens s. k. minimifordringar, obeaktat hur motsvarande stat behandlar sina egna medborgare. Och i minori-

tetsfrågan samt i mandatärstater har t. o. m. individens internationella processförmåga i viss mån fått erkännande. Sålunda beslöt Ober-Schlesiens skiljedomstol år 1928 i fallet *Steiner and Gross v. Polish State*, att en statsmedborgare har rätt till domstolsförfarande mot sin stat inför internationellt tribunal. Den Permanenta internationella domstolen i Haag beslöt den 3 mars 1928 i sitt »rådgivande utlåtande» i fallet »*Jurisdiction of the Courts of Danzig*», att enligt folkrätten ingenting kan hindra enskilda personer från att tillägna sig direkta rättigheter på grund av fördrag, om fördragsparterna så avsett.

Men allt detta har icke visat sig vara tillräckligt för att skydda människans personlighet och frihet i mellanfolklig omfattning. Verkligheten och de vackra deklARATIONERNA skilja sig storligen från varandra. Bortsett från att statens egna medborgare i några nu existerande stater icke i full utsträckning åtnjuta de rättigheter, som tillkomma en kulturmänniska, så förekommer det dessutom ännu en avsevärd mängd statslösa, som icke äro någon statsmedborgare och därför icke åtnjuta något som helst internationellt skydd. Redan efter förra världskriget vimlade det i Europa av politiska flyktingar från vissa länder. Men efter andra världskriget har förhållandet i detta avseende blivit mycket värre. Försvarslösa personer, vilka på grund av omständigheterna faktiskt blivit utan hemland, söka nu i utlandet de allra elementäraste existensmöjligheter, ibland under de allra sämsta förhållanden, ty deras rättigheter äro där icke skyddade av några som helst mellanfolkliga normer. Därför måste framtidens folkrätt tillförsäkra människan större skydd än hittills.

Varmed skall man förklara denna nödvändighet av att införa ökat skydd för de mänskliga rättigheterna i internationell rätt? Förhållandet skulle kunna förklaras så, att den internationella rätten icke endast är en rätt, som reglerar staternas inbördes umgänge, utan den är i sin slutliga utformning samtidigt hela mänsklighetens universella rätt, där den enskilda individen är hela rätts slutenhet. Ty all rätts mål är ju dock att skydda den enskilda individen, hans välgång, hans frihet, hans person o. s. v. samt hans utveckling under alla de olika former denna framträder. Detta innebär icke att människan obetingat skulle förvandlas till ett direkt folkrättsligt subjekt, ehuru flera berömda rättslärdar (t. ex. Baumgarten, Scelle, Stowell) propagera för detta. Nej, tillsvi vidare må staterna fortfarande intaga denna plats. Men folkrätten må möjliggöra större skydd för människan och hennes personlig-

het och garantera henne frihet genom fasta mellanfolkliga positiv-rättsliga normer, vilka skulle ingå å ena sidan i såväl folkrätten som i det internationella samhällets allmänna rätt, och å andra sidan även i varje stats konstitutionella rättsordning. Sammalunda må folkrätten i vissa bestämda fall för individen möjliggöra även direkt tillträde till den folkrättsliga jurisdiktionen samt rätt att där framträda som självständig part.

Varje människans naturliga rätt och säkerligen också hennes moraliska förpliktelse är att utveckla sin förmåga till högsta tänkbara fulländning. Människan har rätt att fullgöra denna sin plikt med åtnjutande av frihet. På samma sätt som friheten innebär möjlighet till den mest fullkomliga utveckling av den mänskliga personligheten, så är den icke ett medel att uppnå den högsta samhällsordningen utan dennas mål. Därför äro icke människans s. k. grundrättigheter något slags gåva på papperet, uppkomna ur endast några deklARATIONER, utan de äro följder av människans grundkaraktär, och frånvaron av dess friheter innebär människans förslavande. Men å andra sidan får man ej glömma, att, ehuru den enskilda människan för sin utveckling fordrar individuella friheter, så är hon dock medlem i samhället, från vilket rättigheter och friheter för den enskilde utgå, men även bördor och förpliktelser. Alltså är den enskilda människan bunden till medmänniskorna, varför de individuella friheterna icke kunna vara obegränsade eller tillåta samhällslivets upplösning. Staten finns till just för att garantera människan frihet och säkerhet.

Folkrättens verkliga funktion som hjälp till att uppnå detta mål skulle vara tvåfaldig: för det första måste den garantera staten säkerhet mot yttre fara, och för det andra måste den säkerställa människans friheter gent emot staten. Den måste skapa sådana positiv-rättsliga garantier, vilka i framtiden borga för fullkomliga rättigheter och friheten för alla människor i alla länder. Den måste också skapa en sådan mellanfolklig rättsinstans, där individen utan fruktan kan förverkliga och skydda sina rättigheter mot statens orättvisa. Därför står en del av folkrättens uppgift att skydda de mänskliga rättigheterna ännu framför oss.

Kanske klingar allt detta verklighetsfrämmande och kanske är det svårt att verkställa allt på en gång, men förverkligandet av dessa tankar må dock bli vårt mål. Folkrättsteoretikernas plikt må det emellertid bli att härvid hjälpa statsmännen vid förverkligandet av denna uppgift.